RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOUREN

Eduskunnan lakivaliokunnalle

HE 127/2026 vp
4.9.2026

Rikosuhripäivystyksen lausunto ihmiskauppadirektiivin muutosdirektiivin täytäntöönpanosta / hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun muuttamisesta ja eräiksi muiksi laeiksi

Rikosuhripäivystys kiittää pyynnöstä lausua hallituksen esityksestä. Pidämme direktiivin ja siten myös esityksen tavoitteita erittäin kannatettavina, mutta katsomme esitettyihin säännöksiin ja niiden perusteluihin liittyvän merkittäviä lainsäädännöllisiä ja käytännöllisiä ongelmia.

Pidämme virheellisenä esityksen tulkintaa, jonka mukaan direktiivi ei velvoittaisi jäsenvaltioita kriminalisoimaan laitonta adoptiota itsenäisenä ihmiskaupan tekotarkoituksena riippumatta lapsen myöhemmistä olosuhteista adoptioperheessä. Tämä tulkinta uhkaa johtaa siihen, että kansallinen lainsäädäntö ja sen soveltamiskäytäntö ajautuvat ristiriitaan EU-oikeuden kanssa. Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön osalta soveltamiskäytäntö on jo osoittautunut olevan vastaavalla tavalla ristiriidassa direktiivin velvoitteiden kanssa.

Ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevan uuden rangaistussäännöksen osalta katsomme, ettei hallituksen esityksessä mainittujen objektiivisesti havaittavien hyväksikäyttöviitteiden perusteella voi syntyä tietoisuutta nimenomaan ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymisestä kuin erittäin harvoissa tilanteissa, jolloin kriminalisoinnilla tavoitellut vaikutukset eivät toteudu. Lisäksi säännöksen noudattaminen samanaikaisesti hankinta- ja sopimuslainsäädännön kanssa voi osoittautua käytännössä mahdottomaksi. Lopuksi korostamme direktiivin 11 artiklan mukaisen uhrien tunnistamisvelvoitteen täyttämistä ja siitä syystä myös järjestölähtöisen tukityön pysyvän resursoinnin välttämättömyyttä.

Teon tarkoitukset

Laiton adoptio

Esityksessä ehdotetaan sijaissynnyttämisen lisäämistä RL 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevaan pykälään erilliseksi teon tarkoitukseksi. Laittoman adoption kohdalla taas esitetään, että tätä teon tarkoitusta ei lisättäisi säännökseen nimenomaisesti, mitä perustellaan esityksessä (s. 23–24) seuraavasti:

”Yhtäältä kyseistä tarkoitusta olisi mahdollista tulkita laajasti siten, että laiton adoptio olisi aina, ihmiskaupan muiden osa-alueiden täyttyessä, sellaisenaan hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa riippumatta lainkaan niistä olosuhteista, joihin lapsi adoptoidaan. Tällaista tulkintaa voitaisiin perustella sillä, että laittoman adoption hyväksikäyttö on lisätty muutosdirektiiviin nimenomaan teon tarkoituksena eikä tekotapana.”

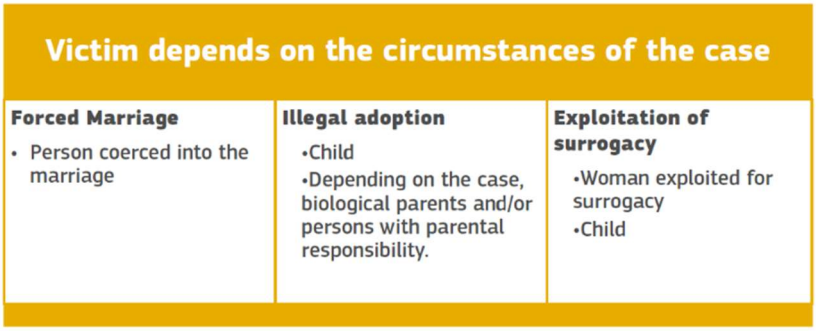
”…voidaan perustellusti tulkita laittoman adoption hyväksikäytössä olevan kyse lähtökohtaisesti tilanteesta, jossa lapsi annetaan adoptoitavaksi lapsen tai hänen työnsä hyväksikäyttämiseksi, ja näin ollen laittomasti adoptoituun lapseen kohdistuvasta hyväksikäytöstä. Tällä tavalla tulkitun laittoman adoption hyväksikäytön voidaan riittävän selvästi katsoa sisältyvän 3 §:ään sisältyvään muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevaan tunnusmerkkiin”

”Voidaan katsoa, että täsmällisyysvaatimuksen sisältävä rikosoikeudellinen laillisuusperiaatekaan ei edellytä laittoman adoption hyväksikäyttöä koskevan teon tarkoituksen lisäämistä nimenomaisesti ihmiskauppaa koskevaan pykälään. Voidaan myös katsoa, ettei myöskään lapsen etu edellytä kyseisen teon tarkoituksen tulkitsemista edellä kuvattua laajemmin siten, että laiton adoptio olisi aina, ihmiskaupan muiden osa-alueiden täyttyessä, sellaisenaan hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa riippumatta lainkaan niistä olosuhteista, joihin lapsi adoptoidaan.”

Rikosuhripäivystys pitää edellä mainittua tulkintaa virheellisenä ja pelkää sen johtavan siihen, että Suomen kansallinen lainsäädäntö tai ainakin sen soveltamiskäytäntö on ristiriidassa EU-lainsäädännön kanssa. Näkemyksemme perustuu seuraaviin seikkoihin:

- EU:n ihmiskauppadirektiivissä (2011/36/EU) määrätään kriminalisoitavaksi hyväksikäyttöön saattaminen käyttäen direktiivissä mainittuja keinoja ja tekotapoja. Nyt muutosdirektiivillä muutetun ihmiskauppadirektiivin 2 artiklassa hyväksikäyttö määritellään seuraavasti:
”*Hyväksikäytöksi katsotaan ainakin hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa ja muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu (mukaan lukien kerjääminen), orjuus ja muut orjuuden kaltaiset käytännöt, orjuuden kaltaiset olot, rikollisen toiminnan hyväksikäyttö ja elinten poistaminen ja sijaissynnytyksen, pakkoavioliiton tai laittoman adoption hyväksikäyttö*.”
Näitä hyväksikäytön muotoja kutsutaan ihmiskaupan teon tarkoituksiksi (”purpose of exploitation”).

- Ihmiskaupan määritelmän täyttymiseksi vaaditaan vain yksi tekotapa, yksi keino ja yksi teon tarkoitus. Mikäli uhri on lapsi, keinon täyttymistä ei vaadita. Tähän on direktiivin 2 artiklaan lisätty sijaissynnytyksen osalta poikkeus (’paitsi jos sijaissynnyttäjä on lapsi’), jolla keinojen osoittamisen vaatimus poistuu vain synnyttäjän ollessa alaikäinen. Tällaista poikkeusta ei ole lisätty laittoman adoption osalta, mikä kertoo siitä, että laittoman adoption kohdalla uhri voi olla sekä lapsen vanhempi, joka on ihmiskaupan keinoa ja tekotapaa käyttäen saatu luovuttamaan lapsensa laittomasti adoptoitavaksi, että adoptoitava lapsi silloin, kun teossa on käytetty ihmiskaupan tekotapaa. Tätä tulkintaa tukee myös seuraava EU-komission muutosdirektiivin transponointityöpajassa esittämä taulukko:

- Mikäli siis ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymiseksi laittoman adoption tapauksissa vaadittaisiin, että lapsi annettaisiin adoptoitavaksi ”lapsen tai hänen työnsä hyväksikäyttämiseksi”, kuten HE:ssä esitetään, ei laitonta adoptiota olisi lisätty ihmiskauppadirektiiviin hyväksikäytön muotona / teon tarkoituksena, vaan pikemminkin tekotapana. Tällaisessa tapauksessa teon tarkoituksena taas arvioitaisiin esityksessä mainittua lapsen tai hänen työnsä hyväksikäyttämistä, eli käytännössä Suomen kontekstissa sitä, onko lapsi saatettu pakkotyöhön tai ”muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin”.

- EU-direktiivi velvoittaa jäsenmaat kriminalisoimaan laittoman adoption itsenäisenä teon tarkoituksena, jolloin tapaus täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön, kun siinä on käytetty (aikuisen osalta) yhtä ihmiskaupan keinoa sekä yhtä ihmiskaupan tekotapaa, jos tarkoituksena on lapsen antaminen (laittomasti) adoptoitavaksi: riippumatta siitä, ovatko tämän lisäksi adoptoitavaksi annettavan lapsen olosuhteet adoptioperheessä ihmisarvoa loukkaavat. Tätä tulkintaa tukee myös komission kertomuksessa Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle edistymisestä ihmiskaupan torjunnassa Euroopan unionissa (COM(2025) 8 final) toteamus, että *"[d]irektiivissä mainitaan nimenomaisesti sijaissynnytys, pakkoavioliitto ja laiton adoptointi hyväksikäytön muodoiksi, joita voidaan pitää ihmiskauppana, jos määritelmän muut tunnusmerkit (teko ja keino) täyttyvät*".

- Tämä voisi laittoman adoption kontekstissa tarkoittaa aikuisen kohdalla esimerkiksi tilannetta, jossa joku käyttää hyväkseen hänen turvatonta tilaansa (keino) ja majoittaa hänet (tekotapa) tarkoituksenaan velvoittaa hänet luovuttamaan lapsensa laittomasti adoptoitavaksi (teon tarkoitus: laiton adoptio). Koska lapsen kohdalla ei vaadita keinon käyttämistä, riittäisi, että joku kuljettaa lapsen (tekotapa) tarkoituksenaan antaa hänet laittomasti adoptoitavaksi.

  Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkaaksi tulevat sellaiset ihmiskaupan uhrit, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhriksi Suomessa, tai suomalaiset/Suomessa pysyvämmin asuvat henkilöt, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhriksi toisessa maassa väliaikaisluontoisesti oleskellessaan. Tästä syystä asiakkaanamme ei ole ollut sellaisia ihmiskaupan uhreja, joiden kohdalla hyväksikäytön pääasiallisena tarkoituksena olisi ollut laiton adoptio.

  Asiakkaanamme on kuitenkin ollut sellaisia henkilöitä, jotka on osana hyväksikäyttöä velvoitettu synnyttämään lapsi toisen henkilön "nimissä" tai tälle luovutettavaksi. Ministeriölle antamamme lausuntopalautteen seurauksena tällaiset tilanteet lisättiinkin lopulliseen hallituksen esitykseen, jossa niitä käsitellään sijaissynnyttämistarkoituksen kontekstissa (s. 94). Näkemyksemme mukaan tällaisissa tilanteessa voisi kuitenkin, tapauksen yksityiskohdista riippuen, katsoa olevan kyseessä sijaissynnyttämisen sijaan laiton adoptiotilanne. Hedelmöityshoitolain esitöiden (HE 3/2006 vp, s. 17) mukaan sijaissynnyttäjän käytöllä tarkoitetaan "sitä, että alkio viedään naiseen siinä tarkoituksessa, että synnyttävä nainen synnytyksen jälkeen luovuttaa lapsen toiselle naiselle tai parille". Tästä syystä lakia voitaisiin tulkita niin, ettei sijaissynnytyksen määritelmä täyttyisi esimerkiksi tilanteessa, jossa uhri on tullut raskaaksi hyväksikäytön seurauksena tai sen aikana ilman alkionsiirtoa tai hedelmöityshoitoja, ja lapsi sitten luovutetaan toiselle henkilölle kasvatettavaksi. Tällöin menettelyn voitaisiin tulkita täyttävän paremmin laittoman adoption määritelmän, minkä vuoksi sen lisäämisellä rikoslakiin nimenomaisena hyväksikäytön tarkoituksena voisi olla myös käytännön merkitystä.

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö

Toisaalta asiakkaanamme on tälläkin hetkellä monta rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetyksi tullutta ihmiskaupan uhria. **Näkemyksemme mukaan tämän ihmiskaupan teon tarkoituksen osalta Suomen kansallinen lainsäädäntö tai ainakin sen soveltamiskäytäntö on jo tällä hetkellä ristiriidassa EU-lainsäädännön kanssa** samalla tavalla, kuin on vaara käydä laittoman adoption kohdalla.

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö on neljänneksi yleisin erityistukipalvelun asiakkaittemme hyväksikäyttömuoto ja pelkästään kuluvan vuoden tammi-kesäkuussa asiakkaaksemme tuli 7 uutta rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyä ihmiskaupan uhria. Kuten totesimme myös edellisessä lausunnossamme, tunnistetaan tätä ihmiskaupan muotoa Suomessa edelleen erittäin heikosti, vaikka sen tunnistamattomuus vaikuttaa erityisen vahvasti uhrin oikeusasemaa heikentävästi.

Ihmiskaupan tunnistaminen on direktiivinkin mukaan valtion velvollisuus, ja hyväksikäyttömuodosta riippumatta tämän tunnistamisvelvollisuuden rikkominen estää uhrin pääsyn ainakin osaan hänen lain ja kv-velvoitteiden mukaisista oikeuksistaan. Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön osalta Suomea sitoo kuitenkin lisäksi velvoite soveltaa ihmiskaupan uhrin (tekijän velvoittamana) tekemien rikosten osalta ihmiskauppadirektiivin 8 artiklan ja Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen yleissopimuksen mukaista rankaisemattomuusperiaatetta. Kun siis henkilöä ei tunnisteta ihmiskaupan uhriksi, saatetaan hänet tuomita Suomen kv-velvoitteiden vastaisesti näistä rikoksista tekijänä. Uhrin pelko siitä, että häntä ei tunnisteta ihmiskaupan uhriksi ja hänet tuomitaan ihmiskaupan uhrin asemassa tekemistään rikoksista (tai muutosdirektiivillä laajennetun 8 artiklan mukaisesti muista laittomista teoista) nostaa myös vahvasti uhrin ilmoittamiskynnystä ja heikentää täten merkittävästi ihmiskaupan ilmituloa ja varsinaisten tekijöiden saattamista rikosvastuuseen.

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö on ollut listattuna erillisenä hyväksikäyttötarkoituksena jo vuonna 2011 säädetyssä alkuperäisessä ihmiskauppadirektiivissä (2011/36/EU). Ihmiskauppadirektiivin johdanto-osan 11 kappaleessa selvennetäänkin, että ”*[k]äsite ”rikollisen toiminnan hyväksikäyttö” olisi ymmärrettävä toiminnaksi, jossa henkilöä käytetään hyväksi muun muassa taskuvarkauksiin, myymälävarkauksiin, huumausaineiden laittomaan kauppaan ja muuhun vastaavaan toimintaan, joka on rangaistavaa ja josta saadaan taloudellista hyötyä*.”

Ratkaisu jättää tämä nimenomainen teon tarkoitus kirjaamatta rikoslain ihmiskauppasäännökseen perustunee oikeusministeriön ihmiskauppatyöryhmän mietintöön (63/2012, s. 57), jossa todettiin seuraavaa:

”Mitä tulee kerjäämiseen ja rikolliseen toimintaan, rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentissa mainitaan eräänä ihmiskaupan tarkoituksena henkilön saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Aikaisemmin mainitun mukaisesti hallituksen esityksessä HE 34/2004 vp todetaan (s. 97/II), että ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina voidaan pitää ainakin sitä, kun teon tarkoituksena on, että henkilö joutuisi elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin. Kansainvälisten määritelmienkin perusteella ihmiskaupassa on kysymys siitä, että sen kohteena olevaa henkilöä käytetään tai on ainakin tarkoitus käyttää hyväksi. Kysymys ei ole yleensä kerjäämisen tai rikollisen toiminnankaan osalta siitä, että henkilö elättää niillä itsensä, vaan siitä, että niistä hyötyy joku muu taho. Edellä todettu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momenttia olisi kerjäämisen tai rikollisen toiminnan hyväksikäytön osalta täydennettävä. --- Hyväksikäytön muotojen lisäämisessä rangaistussäännökseen on oltava varovainen sen vuoksi, että yksityiskohtaisia hyväksikäyttötapoja on lukuisia, eikä niitä kaikkia ja mahdollisia tulevaisuudessa ilmaantuvia uusia tapoja voida tyhjentävästi mainita pykälässä. Ei ole myöskään ilmennyt käytännön tarvetta, jonka vuoksi kerjääminen ja rikollisen toiminnan hyväksikäyttö tulisi esimerkiksi käytännön toimijoita ohjaavista, lainsäädäntöä selventävistä syistä nimenomaisesti mainita kyseisessä momentissa.”

Sekä Rikosuhripäivystyksen että monen muun ihmiskaupan uhrien kanssa työskentelevän toimijan, kuten useiden oikeusavustajien, näkemys on, että käytännön tarve etenkin rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön maininnalle rikoslain ihmiskauppapykälässä on sittemmin osoittautunut ilmeiseksi. **Pidämmekin siksi tärkeänä lisätä rikoslain ihmiskauppapykälään nimenomainen maininta myös rikollisessa toiminnassa hyväksikäytöstä hyväksikäytön/teon tarkoituksena.** Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeuden heinäkuussa antamaa tuomiota (R 757/2025/1461):

Tuomiossa katsottiin näytetyksi, että menettely ”täyttää ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöstä tekotavan (määräysvaltaan saattaminen) ja keinon (käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa)” ja että asiassa täyttyi myös törkeän ihmiskaupan kvalifioimisperuste väkivallan

käytön vuoksi. Tuomioistuin totesi, että ”[asianomistajan] taivuttaminen [omaisuus- ja huumerikoksiin] sekä [asianomistajan] painostaminen ja hänen käyttäminen teon välikappaleena petostarkoituksessa useiden henkilöiden erehdyttämiseen henkilökohtaisen taloudellisen edun hyötymistarkoituksessa ovat selvästi olosuhteita, joissa asianomistaja on ihmiskaupan tunnusmerkistön keinoin ja tekotavoin saatettu osalliseksi vastaajien alkuun panemiin rikollisiin menettelyihin”.

Käräjäoikeus katsoi kuitenkin, että ”[t]ältäkään osin kyse ei ole ollut orjuudesta, pakkotyöstä tai siitä, että [asianomistaja] olisi joutunut nimenomaan elättämään itsensä rikollisin keinoin. Nämä seikat puhuvat sitä vastaan, että kyse olisi ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista”. Tuomioistuin arvioi myös asianomistajan heikkoja asumisolosuhteita sekä vapaudenmenetyksen ja perusoikeuksien loukkaamisen merkitystä, mutta päätyi katsomaan, että “tämän tapauksen toteen näytettyjen olosuhteiden tulkitseminen ihmisarvoa loukkaaviksi olosuhteiksi irtaantuisi liiaksi rikoslain säännöksen sanamuodosta ja rikoslain säännökselle sen esitöissä annetusta merkityssisällöstä. Näin ollen niitä olosuhteita, mihin [asianomistaja] on ihmiskapparikostunnusmerkistön tekotavoin ja keinoin saatettu, ei ole pidettävä ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina, vaikka ne sinänsä ovat vakavasti yksilön perusoikeuksien loukkaavia olosuhteita”.

Esimerkkituomion perustelut havainnollistavat konkreettisesti edellä esiin tuomamme ongelman: ratkaisu osoittaa, että uuden hyväksikäytön muodon jättäminen yleislausekkeen ’ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet' ja suppeasti muotoiltujen esitöiden varaan johtaa käytännössä ristiriitaan EU-oikeuden kanssa. Koska tuomari ei voi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi laajentaa rangaistavuutta nojautumalla pelkkään direktiivin tavoitteeseen tai virallisia esitöitä edeltävään työryhmäraporttiin, hallituksen esityksen suppea sanamuoto sitoo ratkaisukäytäntöä. Näin lainsäätäjän oletus siitä, että yleislauseke riittäisi kattamaan direktiivin velvoitteet, johtaa oikeuskäytännössä siihen, ettei direktiivin edellyttämää suojaa pystytä takaamaan. Uhrin kannalta tämä tarkoittaa sitä, ettei hänen asemaansa ihmiskaupan uhrina tunnisteta, eivätkä hänen oikeutensa toteudu täysimääräisesti. Pahimmassa tapauksessa uhri saatetaan tuomita rangaistukseen rikoksista, joita hän on joutunut tekemään tekijän määräysvallassa. Nämä tekijät nostavat kynnystä hakea apua, mikä heikentää ihmiskaupan ilmituloa. Samalla Suomen valtio laiminlyö ihmiskauppadirektiivin 11 artiklan mukaisen velvollisuutensa tunnistaa ihmiskaupan uhrit.

Lisäksi muutosdirektiivin myötä rikoslakiin lisättävä ihmiskaupan uhrin palvelujen käytön kriminalisointi myös muun kuin seksuaalisen hyväksikäytön osalta korostaa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja täsmällisyysvaatimuksen merkitystä. Uuden rangaistussäännöksen voidaan katsoa soveltuvan esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö sopii ihmiskaupan uhrin kanssa omaisuuden anastamisesta itselleen tietäen tämän olevan pakotettu suorittamaan varkauksia toisen määräysvallassa. Jos kuitenkaan edes tuomari ei laillisuusperiaatteen ja lain sanamuodon asettamien rajojen vuoksi pysty tulkitsemaan rikoksiin pakottamista ’ihmisarvoa loukkaaviksi olosuhteiksi’, ei tavalliselta kansalaiselta voida edellyttää ymmärrystä siitä, että kyseisen laittoman palvelun tilaaminen täyttäisi rikoslain 25 luvun 3 d §:n mukaisen ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytön rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön ollessa ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitus. Myös tästä syystä kaikki direktiivissä nimenomaisesti luetellut ihmiskaupan teon tarkoitukset tulisi kirjata selkeästi ja suoraan rikoslain 25 luvun 3 §:ään.

Lopuksi RIKU haluaa kiinnittää huomiota siihen, että kaikkien direktiivin mukaisten teon tarkoitusten nimenomainen sisällyttäminen ihmiskauppaa koskevaan pykälään mahdollistaisi myös niiden automaattisen erittelyn viranomaisjärjestelmissä, kuten poliisin Patja-asianhallintajärjestelmässä. Tämä helpottaisi merkittävästi direktiivin 19 a artiklan mukaisen vuosittaisen tilastointivelvollisuuden täyttämistä ja säästäisi viranomaisresursseja, kun tapauksia ei tarvitsisi seuloa ja luokitella raportointia varten manuaalisesti.

RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOUREN

Ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytön kriminalisointi

Rikosuhripäivystys kannattaa uuden 3 d §:n lisäämistä rikoslain 25 lukuun ja pitää erityisen tärkeänä sitä, että säännös velvoittaa myös oikeushenkilöitä. Oikeushenkilöiden vastuun vahvistaminen voi vähentää hyväksikäyttötoiminnan taloudellista kannattavuutta ja ehkäistä yritysten välisen kilpailun vääristymistä, mikä vaikuttaa myös hyväksikäyttöriskissä olevien työntekijöiden asemaan, kun tarjolla on enemmän työpaikkoja, joissa noudatetaan lainmukaisia työehtoja. Muutosdirektiivin johdanto-osan 26 kappaleen mukaan palvelujen käytön kriminalisoinnin nimenomaisena tarkoituksena onkin vähentää ihmiskauppaa ruokkivaa kysyntää. Myös käsillä olevassa hallituksen esityksessä rangaistussäännöksen vaikutuksiksi arvioidaan ihmiskaupan ehkäiseminen ihmiskaupan kontekstissa suoritettavien palveluiden kysyntää vähentämällä (s. 71) sekä yritysten välisen kilpailun vääristymisen ehkäiseminen (s. 81).

Tämän tavoitteen toteuttamiseksi direktiivin johdanto-osan 27 kappaleessa korostetaan, että se, että kyseessä on ihmiskaupan uhri, tulisi olla "*pääteltävissä objektiivisten tosiseikkojen perusteella*", kuten uhrin pelokkuudesta tai heikosta kielitaidosta, huonoista työ- ja asumisoloista, puuttuvista henkilöasiakirjoista taikka ulkoisesta valvonnasta. Nämä samat seikat toistetaan myös hallituksen esityksessä (s. 99–100).

Lopullisessa hallituksen esityksessä säännöksen tahallisuusvaatimuksen osalta on kuitenkin päädytty edellyttämään tietoisuutta siitä, että henkilö on ihmiskaupan kohteena. Direktiivissä ja HE:ssä mainittujen indikaattorien, kuten huonojen työolojen tai uhrin pelokkuuden perusteella palveluiden käyttäjä voi kuitenkin havaita ainoastaan viitteitä ihmiskaupasta, mutta ei RIKUn näkemyksen mukaan varmistua siitä, että tapaus täyttää nimenomaan ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön.

Tietoisuus voisi teoriassa täyttyä pakkotyön kontekstissa tilanteissa, joissa uhri kertoo suoraan asemastaan ja olosuhteistaan tilaajalle. **Tällöin säännöksen soveltamisala kuitenkin rajautuisi niin harvoihin tapauksiin, ettei sitä voisi pitää tehokkaana keinona saavuttaa direktiivin sekä hallituksen esityksen itsensä tavoittelemaa vaikutusta, eli alihankintaketjuissa ja yritystoiminnassa esiintyvään ihmiskaupan kysyntään puuttumista ja reilun kilpailun edistämistä.** Hallituksen esityksessä arvioidaankin (s. 84), että "*säännöksen soveltamisessa voidaan olettaa ilmenevän jossain määrin merkittäviä näyttövaikeuksia johtaen haasteisiin kysyntään puuttumisessa*". **Lakivaliokunnan ja perustuslakivaliokunnan korostaman kriminalisointien tehokkuusvaatimuksen valossa ei liene perusteltua asettaa uuden rangaistussäännöksen soveltamiskynnystä niin korkeaksi, että sen merkitys uhkaa jäädä symboliseksi etenkin suhteessa sille asetettuihin tavoitteisiin.**

Toinen esitetyn säännöksen ongelmista liittyy oikeushenkilön, tai tietyissä tapauksissa myös luonnollisen henkilön, juridisiin toimintamahdollisuuksiin tilanteessa, jossa tämän tietoon tulee, että hänen sopimuskumppaninsa palveluksessa oleva henkilö on ihmiskaupan uhri. Ehdotetun säännöksen noudattaminen samanaikaisesti muun voimassa olevan lainsäädännön kanssa voi osoittautua käytännössä jopa mahdottomaksi.

Mikäli oikeushenkilön edustajan tietoon tulee, että sopimuskumppanin palveluksessa oleva henkilö on ihmiskaupan uhri, palvelun tilaajan tulisi uutta rangaistussäännöstä noudattaakseen välittömästi kieltäytyä palvelun vastaanottamisesta tai purkaa sopimus. Kuitenkin julkisia hankintoja koskevassa hallituksen esityksessä (HE 108/2016 vp, s. 179) todetaan selvästi, että "[p]oissulkeminen edellyttäisi lainvoimaista tuomiota, joten hankintayksiköllä ei ole velvollisuutta sulkea tarjoajaa meneillään olevan esitutkinnan tai vireillä olevan, mainittuja rikoksia koskevan, oikeudenkäynnin vuoksi".

Lisäksi markkinaoikeuden vakiintuneessa ratkaisukäytännössä (esim. MAO:324/13) on todettu, että sopimusoikeudelliset purkuperusteet edellyttävät usein jopa hankintalain poissulkemisperusteita vahvempaa näyttöä.

Tilanteessa, jossa palvelun ostajalla on tieto ihmiskaupasta, mutta asiassa ei ole lainvoimaista tuomiota, oikeushenkilöllä ei ole laillista perustetta purkaa sopimusta tai sulkea toimijaa pois kilpailutuksesta ilman merkittävää vahingonkorvausriskiä – samalla kun sopimuksen jatkaminen asettaa organisaation ja sen edustajat rikosvastuuriskiin uuden 3 d §:n nojalla. Sama ongelma voi koskea myös yksityisoikeudellisissa sopimussuhteissa toimivia yksityishenkilöitä.

Pidämme tärkeänä, että lainsäätäjä arvioi kiireellisesti tarpeet muuttaa hankinta- ja sopimuslainsäädäntöä siten, että sopimuksen purkaminen ja tarjouskilpailusta poissulkeminen on mahdollista silloin, kun oikeus- tai luonnollinen henkilö sopimuksen solmiessa tai siinä pysyessä syyllistyisi ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttörikokseen. Tämä on välttämätöntä, jotta yritykset ja julkiset hankintayksiköt voivat tosiasiallisesti noudattaa rikoslakia sekä toimia vastuullisesti. Nykytilanteessa, rikosprosessien kestäessä, hyväksikäyttöä harjoittava yritys voi jatkaa toimintaansa vuosien ajan senkin jälkeen, kun hyväksikäyttö on tullut ilmi, mikä myös heikentää tilanteen esiin tuoneiden uhrien luottamusta suomalaiseen yhteiskuntaan. Myös useat yritykset ja julkisen sektorin toimijat ovatkin kaivanneet käyttöönsä lisää työkaluja silloin, kun alihankkijan tai muun sopimuskumppanin harjoittama hyväksikäyttö tulee heidän tietoonsa.

Tunnistamisvelvoite ja ilmitulon edistäminen

Rikosuhripäivystys huomauttaa, että muutosdirektiivin 11 artikla luo valtiolle velvollisuuden edesauttaa uhrien varhaista tavoittamista ja tunnistamista sekä auttaa tunnistettuja ja oletettuja uhreja yhteistyössä alan tukijärjestöjen kanssa, minkä voidaan katsoa viittaavan nimenomaan ihmiskaupan uhrien tavoittamiseen, tunnistamiseen ja auttamiseen erikoistuneisiin järjestöihin. RIKU huomauttaa järjestöjen roolin merkityksestä sekä uhrien varhaisessa tavoittamisessa, (esi)tunnistamisessa että auttamisessa ja heidän ohjaamisessaan esitutkintaviranomaisille sekä auttamisjärjestelmän tai muiden julkispalveluiden piiriin, mutta myös pitkäaikaisessa tukityössä, joka mahdollistaa esimerkiksi uhrin toimimisen rikosprosessissa.

RIKUn ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelu tavoittaa sellaisia ihmiskaupan uhreja, jotka eivät ole vielä viranomaispalveluiden tiedossa ja auttaa vuosittain useita kymmeniä asiakkaita esimerkiksi tutkintapyynnön tekemisessä poliisille. Usea tuomioonkin johtanut tapaus on tullut ilmi tällä tavalla. Toisaalta ilman konkreettisia toimenpiteitä näiden palveluiden riittäväksi resursoinniksi, RIKU ei välttämättä voi tulevaisuudessa tarvittavissa määrin hoitaa edellä mainittuja tehtäviä. Rikosuhripäivystys pitää siksi tarpeellisena luoda sellainen pysyvä rahoitusmekanismi, joka mahdollistaa artiklan 11 mukaisen työn myös järjestöjen osalta.

Pia Marttila
Erityisasiantuntija, ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelu
Rikosuhripäivystys